

Szerb Antal nem rajongott James Joyce-ért – akár ő is írhatta volna a következő, Füst Milán *A feleségem története* című regényében olvasható mondatot: „Ulysses: bizony, habarék ez a javából.”

6 Szűcs Balázs Péter

SZERB ANTAL ÉS JAMES JOYCE

Takács Ferenc, James Joyce szakértője, s több, Szerb Antalról szóló írás szerzője a Joyce-kultuszban látja Szerb Antal el-lenszenvének okát. „Szerb szerint az a baj, hogy

Eliotot csupán a hívők, a beavatottak szektája érti igazán, Joyce-t még ők sem, viszont akkora a tekintélye, hogy csupán csodálni szabad, bírálókat nem érheti.”

A Joyce-kultusszal összefüggésben olvasom a következőt egy interjúban (Kappanyos András, a Szentkuthy Miklós fordítását felhasználó, új magyar nyelvű *Ulysses* egyik fordítója és Esterházy Péter beszélgetése: „EP, JJ, ETC”, *Kalligram* 2008/6):

„EP: Milyen ostoba, gonosz, magyar a Szerb Antalnak ez a mondata, hogy ‘most már talán sohasem szabad bevallani, hogy blöff volt az egész’. Ezt én Szerb Antal-hívőként mondom.

KA: Én is nagyra tartom, de hát ha valami távol áll a blöfftől, akkor az ez. Ez egy elképesztően feszes kristályszerkezet, és Szentkuthyval éppen az a nehézség, hogy ezt nem eléggé érezte.

EP: Bár az is világos, hogy Szerb Antal kekksége a kultusból adódik, ami akkor már nyilván virágzott.”

Arra, hogy ez a bizonyos Szerb Antal-mondat esetleg egy Márai-utalás, Goldmann Márta mutatott rá, *Szerb Antal és Lukács György polémiája Joyce körül* című írásában: „A ‘blöff’ minősítés egyébként valószínűleg Márai Sándortól származik, akiben már 1930-ban felmerül, hogy az *Ulysses* a ‘világirodalom legnagyobb blöffje’.” Ugyanakkor nem egyszerű meghatározni, mi számít tudatos utalásnak: Szerb Antal 1929-ben Joyce „sokat körülvitatott” alakjáról tesz említést, Babits Mihály pedig Joyce „sokatvitatott” *Ulysses*éről ír *Az európai irodalom történetében*, 1935-ben.

Szintén Takács Ferenc írja, *Virág a trágyadombon, avagy ki (nem) olvasta az Ulysses-t – II. rész* című írásában: „Hogy Szerb Antalt olvasmányélménye győzte meg az *Ulysses* blöffváltáról, igen kétséges. Mindenesetre avval, amit a *Hétköznapi és csodákban* írt az *Ulysses*ről, elbukott az ún. Dedalus-teszt vizsgáján. Ennek lényege: a könyvnek két egyenrangú főszereplője van,

Leopold Bloom hirdetési ügynök mellett Stephen Dedalus esztéta- és írópálánta a másik, s mivel a könyv első három fejezete Dedalusról szól (Bloomról említés sem esik a negyedik fejezetig), annak, aki elolvasta a könyvet, Bloom mellett Dedalusról is tudnia kell.” – „Nos, Szerb úgy ír oldalakon át a regényről, hogy Dedalust meg sem említi. Úgy tudja, hogy az *Ulysses* 7 kizárólag Bloomról, mégpedig Bloom tudatáról szól, s erről a tudatról eléggé lekezelően nyilatkozik”. Az igaz, hogy Szerb Antal nem említi név szerint Stephen Dedalust, ellenben olvassuk csak el, mit is ír *A mai angol regény* című írásában, 1933-ban: „A 700 oldalas regény egy nap története, két ember tudatában tükrözve.”

A következő mondatok Szerb Antal, *Hétköznapiak és csodák* című kitűnő munkájából származnak: „Joyce nem kellemes olvasmány, és azt hiszem, nagyon kevesen vannak, akik az *Ulysses*t végigolvasták. Pedig az *Ulysses* gyermekien közérthető most készülő új művéhez képest, amelyből *Work in Progress* címen közreadott szemelvényeket.”

Mindennek éppen az ellenkezőjét állítja Hamvas Béla: „Az *Ulysses* ma már könnyű olvasmány. Megértésében nehézség nincs. A *Finnegan* pedig olyan, mint az erős méreg. Ha valaki belőle sokat iszik, meghülyül, ha tíz cseppet, halálos melankóliából is meggyógyul. Éspedig percek alatt.”

Szerb Antal véleménye egyébként arra emlékeztetheti az olvasót, amit Jorge Luis Borges írt Joyce-ról, *A könyv* című esszéjében (Fordította Tóth Éva.). „Ha valamit nehezen olvasunk, a szerző szándéka meghíúsult. Ezért azt gondolom, hogy Joyce például alapjában véve megbukott, mert művét lehetetlen erőfeszítés nélkül olvasni.” De hasonló nehézségről tesz említést a Szerb Antal által csodált Katherine Mansfield is egyik levelében (1922. május 1.): „Ami Joyce-ot illeti – Ne olvasd el, hacsak nem aggaszt nagyon. Nem vicc. Félelmetesen bonyolult könyv, homályos, ráadásul az embernek igazán élénken kell emlékeznie az Odüsszeiára és az angol irodalomra, ha ki akarja hámozni.” (Fordította Mesterházi Mónika.)

Katherine Mansfieldhez hasonlóan Szerb Antal is homályosnak tartotta Joyce-ot: erről ír példának okáért *Az angol irodalom kis tükre* című munkájában, s a már említett, *A mai angol regény* című írásában (s később ez a megállapítás szerepel a *Hétköznapiak és csodák*ban is). *A mai angol regény*ben ez áll: „A baj Joyce-nál talán nem is a metódusában van. Joyce bűne az, ami Huxley erénye: hogy túlságosan intellektuális. Huxley intellektusa ragyogó tájékozottság, világosság, eszrit. – Joyce intellektusa homályos, írországi, misztikus.” *A Hétköznapiak és csodák*ban ugyanezt írja Szerb Antal, csak itt

Joyce és Huxley neve mellett már más szerzők nevei is előkerülnek: „Mégpedig nem úgy intellektuális, mint Proust, Thomas Mann vagy Huxley, akiknél intellektus és alkotó képzelet egybeesnek, hanem úgy intellektuális, mint H.

8 G. Wells, kívülről és fölöslegesen.” Más összefüggésben, de szintén együtt szerepel Szerb Antal egy 1941-es írásában Joyce és Huxley neve. „A modern angol irodalomnak két nagyon nagy neve, ha nem is vak, de nagyon közel áll hozzá: a napokban meghalt James Joyce, a regényforma megújítója és a szellemes és szomorú Aldous Huxley.” Újítóként említi Joyce-ot Szerb Antal, a *Könyvek és ifjúság elégiája* (Nyugat, 1938/10.) című remek önvallomásában is: „Most már monoton egy kissé, de megint ki kell jelentenem, hogy az új nyugati írókban is volt valami, amit nem értettem meg egészen, de valószínűleg maguk sem voltak vele teljesen tisztában. A stílus joyce-os újításain túl a csodára gondolok.” *A regény és a történelem* című, 1934-es írásában pedig a nyugati regény legmagasabb képviselői közé sorolja Joyce-ot: „A nyugati regény, legmagasabb képviselőiben, Proustban, Gide-ben, Huxleyben, Powysben, Joyce-ban, mindinkább eltávolodik attól a képzettől, amit a regényről az ember magának alkotott.” Továbbá a regényírás nagyjai közt említi Joyce-ot egy 1935-ös Thornton Wilder-kritikában, s az 1936-ban megjelent *Dulcinea* című írásában is.

Szerb Antal elismerte Joyce – és a belső monológ, a tudatfolyam-technika – hatását (a *Hétköznapi és csodákban* Dorothy Richardson, J. C. Powys és főleg a Szerb Antal által kifejezetten szeretett Virginia Woolf esetében); vagy ahogy az 1938-ban megjelent *Új klasszicizmus?* című írásában megfogalmazta: „Proust mellett kétségkívül Joyce volt a legfontosabb regényíró; távolról sem a legjobb, de hatásában a legjelentékenyebb.” *A világirodalom történetében* pedig azt írta, hogy Joyce „egymagában felér a dadaizmussal és a szürrealizmussal”. Persze, ettől még igaz: Szerb Antal nem rajongott James Joyce-ért.

